

Prof. Dr. Hamdi Döndüren's View On Current Religious Issues in His Tafsîr Titled Ahkâm Al-Qur'an

Rumeysa Akçay^{1,a,*}, Orhan Parlak^{2,b}

¹ Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uşak, Türkiye

² Uşak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Uşak, Türkiye

*Corresponding Author

ARTICLE INFO

Research Article

Received : 18/11/2024

Accepted : 28/12/2024

Keywords:

Tefsir

Ahkâmü'l-Kur'an Güncel

Din

ABSTRACT

The Holy Quran is a book that addresses all of humanity with its appeal that transcends the ages. It contains much of the information that humanity needs for both its worldly and otherworldly life. The Messenger of Allah Hz. Muhammad (pbuh) has also set an example for us by living it himself. As time progresses, civilization reaches an advanced point and new developments occur. Life conditions are also affected by these developments. New problems to be solved arise in religious issues that bring regulations to every area of life. In this article, it is aimed to reveal the perspective from which current religious problems and issues are approached and how they are addressed in the commentary titled Ahkâmü'l-Kur'an by Prof. Dr. Hamdi Döndüren.

Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 7(2): 242-248, 2024

Prof. Dr. Hamdi Döndüren'in Ahkâmü'l-Kur'an Adlı Tefsirinde Güncel Dinî Meselelere Bakışı

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Geliş : 18/11/2024

Kabul : 28/12/2024

Anahtar Kelimeler:

Tefsir

Ahkâmü'l-Kur'an Actual,

Religion

ÖZ

Kur'an-ı Kerim çağları aşan hitabıyla bütün insanlığa yönelik bir kitaptır. İnsanoğlunun hem dünyevî hem de uhrevî hayatına dönük ihtiyaç duyduğu bilgileri ihtiva etmektedir. Resûlullah Hz. Muhammed (s.a.v.) de bizzat yaşayarak bizlere örneklik teşkil etmiştir. Zaman ilerledikçe medeniyet ileri bir noktaya ulaşmakta ve yeni gelişmeler meydana gelmektedir. Hayat şartları da bu gelişmelerden etkilenmektedir. Hayatın her alanına düzenlemeler getiren dinî meselelerde çözüme kavuşturulacak yeni sorunlar ortaya çıkmaktadır. İşte bu makalede Prof. Dr. Hamdi Döndüren'e ait bulunan Ahkâmü'l-Kur'an adlı tefsirde güncel dinî sorun ve meselelere nasıl bir bakış açısı ile yaklaşmakta olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır.

^a rumeysa1998@gmail.com

^b <https://orcid.org/0009-0007-2748-6185> | orhan.parlak@usak.edu.tr

^c <https://orcid.org/0000-0002-3556-926X>

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

Giriş

İnsan sorgulayan, araştıran, keşifler yapan ve yeni icatlar ortaya koyabilen bir varlıktır. Bu Allah Teâla tarafından insana verilen akıl nimeti sayesinde mümkün olmaktadır. Allah Teâla pek çok Kur'an ayetinde akla ve düşünmeye özel bir vurgu yapmıştır. Söz konusu ayetlerde aklını kullananlar övülmüş ve kâinat üzerinde, mahlukât üzerinde tefekkür etmek tavsiye edilmiştir. Bunun yanında aklını kullanmayıp geçmişte yaşananlardan, Kur'an'daki kıssalardan ve çevresinde olanlardan ibret almayanlar için uyarılar mevcuttur.

İnsanoğlu akıl nimeti ve sorgulama kabiliyeti sayesinde yeni fikirler ortaya koymuş, bilim, kültür ve sanat alanlarında gelişmeler kaydetmiştir. Bu fikir ve icatlar neticesinde medeniyetler inşa edebilmiştir. Dolayısıyla insanlık tarihinde pek çok medeniyet varlığını sürdürmüş ve bir süre sonunda da yıkılmıştır. Din ise geçmişten bu yana insanlık âleminin mânevî ve zihni gelişiminde ciddi bir paya sahiptir. Medeniyet Tarihi incelendiğinde bu durum göze hemen çarpmaktadır. İlahî vahyin nebiler vasıtasıyla tebliğ edilmesi ile insanlar bazı tutku ve alışkanlıklarından kurtulup ulvî fikirlere yükselme imkanı bulmuştur. İnsanoğlunu en yüksek hayat mertebesine çıkarma amacı gütmeyen hiçbir dinî doktrin olamaz. Dolayısıyla insanoğlunun manevî ve ahlakî olarak şimdiki seviyeye ulaşması dinle mümkün olmuştur. Toplumları kokuşmak ve çürümekten kurtarıcı bir medeniyet mimarıdır. (Tümer, 1994, IX, 312-320)

İnsanoğlunun ahlakî ve manevî olarak yükselişini mümkün kılan, medeniyetlerin oluşumunda katkıları ve etkisi bulunan din geçmişe ve geleceğe ışık tutmaktadır. İslamiyetin temel iki kaynağından birisi olan Kur'an-ı Kerim'de de bunlar görülmektedir. Hem geçmiş kavimlerin hâdiseleri anlatılarak ibret almaya teşvik bulunmakta hem de aynı hataların tekrarının önüne geçilmektedir. Aynı şekilde evrensel hitabının bir gereği olarak günümüzü de içine alan bir mesaja sahiptir. Kur'an'ın verdiği mesajların doğru anlaşılabilmesi için en başta Hz. Muhammed (s.a.v.) gayret göstermiş ve ashab-ı kirâmın dinî sorularına açıklamalar getirmiştir. O'nun bu açıklamaları hadis külliyyatı içerisinde ayrı bir bölüm teşkil etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra ise sahabe ve tâbiün nesillerinde tefsir faaliyetleri devam ettirilmiştir ve ilerleyen zamanlarda Kur'an'ın tamamını tefsir eden eserler kaleme alınmıştır. Mukâtil b. Süleyman'ın tefsiri bu konuda ilk örnektir. (Cerrahoğlu, 2010: 137) Bu makalede de yakın dönemde yazılan tefsirlerden Prof. Dr. Hamdi Döndüren'e ait Ahkâmü'l-Kur'an isimli tefsirdeki güncel dinî meselelere yaklaşım tarzı incelenmiştir.

Mehdi

Mehdi kavramı dinlerin çoğunda bulunan bir kavramdır. Kıyamet alametleri arasında ahir zamanda çıkıp insanları dalâletten hidayete yönlendireceği ifade edilen kimsedir. Kıyamet alametleri arasında zikredilen bazı hadiselerin meydana geldiğine yönelik iddialardan dolayı mehdimin yeryüzünde ortaya çıkıp çıkmayacağı meselesi tartışma gündemleri içerisinde yerini korumaktadır.

Mehdî kelimesi هدى sülâsî kökünden ismi mef'uldür. Dalaletin zıttı olup doğru yol anlamına gelmektedir. (İbn

Manzûr, XV, 353) Hidayete ermiş ve hidayet bulmuş kişi anlamına gelmektedir. Bu konuda açık bir Kur'an ayeti ya da mütevâtir derecede bir bilgi bulunmamaktadır. Maturidîlik, Eş'arîlik gibi ehl-i sünnet akidesinin temelini oluşturan imamların eserlerinde Mehdîlik konusu ele alınmamıştır. Ancak son dönemde yazılan Ehl-i sünnete ait bazı kaynaklarda Mehdîlik mevzusu yer almaya başlamıştır. (Döndüren, 2020:492)

Şia'da ise durum ehl-i sünnetten farklı gelişmiştir. Şia'nın bütün alt kollarında mehdîlik mühim bir yere sahiptir. Mehdimin geleceğine dair bir beklenti taşımaktadırlar. Hatta onlara göre "alem hiçbir zaman masumdan hali olamaz." Yoksa kıyamet kopar, alem fesada uğrar. Mehdi beklentisi dikkatlerini mezheplerine yönlterek bağlı buldukları liderlerinin Mehdi olduğuna dair bir inanışın beslenmesine yol açmıştır. Mehdimin bütün tasarruflarında isabet edeceğine yönelik fikirlere sahip olmalarından dolayı takip ettikleri yolun mutlak doğru olduğuna da inanmışlardır. Müslüman olsalar dahi diğer mezhep ve tarikat mensupları hakikate ulaşamamış ve yanlış yol seçmişlerdir. (Çınar, 2020: 307) Mehdi Şia'nın gizli imamıdır ve bir gün gizlilik durumu sona erecek, zulümler ve adaletsizlikler ise son bulacaktır. Mehdi haksızlığa uğratılan ehl-i beytin intikamını da alacaktır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetlerin Mehdi'ye işaret ettiğini iddia etmektedirler. (Döndüren, 2020:492)

Döndüren Ehl-i Sünnet'te de Mehdimin gelişine dair bir beklenti olduğunu ancak insanüstü vasıflar atfedilmediğini ve halkı İslam'a yönelten bir yönlatici veya ilim ehli birisi olabileceğinin düşünülmekte olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de mehdiye delalet eden açık bir ayetin bulunmadığını açıklamıştır. Ahad haberlere dayanan bu bilgilerin gerçekliğine dair düşünmenin inançla alakalı bir esas olarak görülmediğini de eklemiştir. Sonuç olarak böyle meçhule dayanan bir arayışın İslam'ın genel prensipleri ile uyum sağlamadığını kanaatinde olduğunu ifade etmiştir. (Döndüren, 2020: 492)

Suyutî'nin Mehdi hakkındaki hadisleri içeren "el-Örfü'l-Verdî fî Ahbari'l-Mehdî" ve "Kitabu'l-Keşf" isimlerinde iki eseri mevcuttur. İbn Hacer el-Heytemî ise "el-Kavlu'l-Muhtasar fî Alami'l-Mehdiyyi'l-Muntazar" isimli bir eser telif etmiştir. (Döndüren, 2020: 492)

İslam Öncesinde Dinlerde Mehdî Kavramı

Mehdî kavramının kökeni hakkında Batı'daki araştırmacılar iki farklı fikir sunmuşlardır. Birincisi mehdi inancının ilk önce Sümerlerde ortaya çıkıp Babil ve Mısır'da gelişim göstermesi ve ardından dünyaya yayılması yönündedir. Diğerinde mehdi inancı her dinin kendi bünyesinde kendi tarihî, içtimai ve psikolojik şartlarına göre geliştiği düşüncesi mevcuttur. Dinlerin çoğunluğunda sıkıntıları nihayete erdirecek, sosyal ve dinî hayatı olması gereken seviyeye taşıyacak bir otoritenin geleceğine dair inanç mevcuttur. Genellikle bu zamanın dünya hayatının sonlarına doğru olacağı düşünülmüştür. İnsanlar mutluluğu bulamadıklarında şartların daha da kötüye gitmesinden endişe duymuştur. Çeşitli felaketlerin meydana geleceğini düşünmüştür. Eski Mısırlılar Nil Nehrinin ve göllerin kuruyup içinde bulunan balıkların ve kuşların yok olacağına inanmışlardır. Hinduizm'de ise

ülkelerinin barbarlar tarafından istila edilip inanç ilkelerinin ortadan kaldırılacağı inancı bulunmaktadır. Bu şekildeki felaket hikayeleri Mecûsilik, Yahudilik ve diğer dinlerde de bulunmaktadır. (Sarıkcıoğlu, 2003: 370-371)

Mehdînin gelişinin birtakım olayların ortaya çıkmasıyla olacağı düşünülmüştür. Hindular Mehdînin gelişiyile birlikte güneş ve ayın birbirine kavuşacağına inanmaktadır. Hristiyanlara göre İsa Mesih'in gelmesiyle birlikte gündüz hava karacak, gece ise gündüz gibi olacaktır. Onun gelişiyile birlikte şeytanlar bağlanacak ve yeryüzünün tamamına adalet hakim olacaktır. Mesih döneminin sona ermesiyle kıyamet kopacaktır. Yahudilikte Mesih döneminde Kudüs ve çevresi cennet bahçesi gibi olacaktır. Çöller ise ormana dönüşecektir. Vahşi hayvanlar tabiatlarını kaybedip evcilleşecektir. (Sarıkcıoğlu, 2003: 370-371) Maniheizmde ise İsa Mesih ikinci kez yeryüzüne inecek bütün insanları yargılayacak Maniheistler melekleşecek günahkarlar ise cehenneme atılacaktır. (Alıcı, 2019: 289)

Dinlerde mehdî aynı zamanda ideal devlet adamı, ictimâî yenilikler getiren bir kimse, dinî kuralları tekrar hayata tatbik eden bir peygamber gibi tasavvur edilmektedir. Buna örnek olarak sömürge altındaki Yeni Gine halkının ve Amerikada bulunan Kızılderililer'in inancına göre kurtarıcı kimse yabancıları ülkeden atıp eski dinî hayatlarını geri getirecek bir kahraman olarak görülmesi verilebilir. Hindularda ise Kalki dinin zayıflayan taraflarını yenileyecek, kutsal kitapları olan Vedalar'ı çağın durumuna göre tefsir edecek ve şeriatı uygulayacaktır. O aynı zamanda insan suretine girmiş bulunan bir ilahtır. Yahudilere göre Mesih Kudüs'ü putperestlerden temizleyip dağılmış bulunan İsrailoğullarını tekrar toplayacaktır. Dünyayı hakimiyeti altına alıp pek çok ülkeyi de vergiye bağlayacaktır. Süleyman Mabedini tekrar inşa ettirecek ve dinî kanunları uygulayacaktır. (Sarıkcıoğlu, 2003: 370-371)

Özetleyecek olursak Semavî olan üç dinde de beklenen kurtarıcının yeryüzünde ortaya çıkması ve hakimiyet kurması hakkında bazı rakamlar ortaya atılmıştır. Hepsinde de kıyamete yakın bir dönemde kurtarıcının ortaya çıkacağı beklenilmektedir. Hepsinde de adaletin tesis edileceği ve haksızlıkların ise son bulacağı anlatılmaktadır. Hristiyanlıkta kurtarıcı olarak gelen kimse Hz. İsa olacağından etnik köken sorunu ortaya çıkmamıştır. Fakat Yahudilik ve Mecûsilikte etnik köken de öneme sahip bir konudur. Dolayısıyla Yahudilere göre kurtarıcı olarak gelen kimsenin İsrail soyundan olması şartı bulunmaktadır. Mecûsilerde ise Zerdüş'tün neslinden gelmesi beklenilmektedir. Kurtarıcı olarak gelen kişinin Tanrı tarafından desteklediği düşüncesinden dolayı zafere ulaşmasının kesin olduğu düşünülmektedir. (Çınar, 2020: 303)

Birden Çok Evlilik

İslamiyetten evvel Cahiliye döneminde kadınlarla evlilik hususunda sayı bakımından bir sınırlama yoktu. Herkes kendi isteği ve maddî imkânları doğrultusunda evlilikler gerçekleştiriyordu. Kabileler gücünü nüfustan aldığı için ve iş gücü sağlayan, savaşlarda nüfus kaybını da telafi eden boyutları olduğu için çok evlilik o devirde yaşayan göçebe ve yerleşik Arapların hayat şartlarının, kadın-erkek nüfus dengesinin, kültürlerinin bir sonucudur. Ayrıca çok evlilik zenginlik ve kuvvetin sembolü iken tek

eşli olmak zayıflık ve fakirliğin işareti olarak görülmekteydi. Dolayısıyla çok evlilik iftihar vesilesi ve itibarlı olma imkanı sağlamaktaydı. (Kamil ve Öğüt, 1993: 365-369) Buna ek olarak Araplarda kadınlar serveti çoğaltma aracı olarak da görülmekte ve toplumsal baskılara, zulüm ve haksızlıklara maruz kalmaktaydı. Bahsedilen zulümlere karşı koyabilecek ekonomik ve toplumsal araçları bulundurmuyorlardı. (Demirci, 2018: 252) Ancak İslamiyetin gelişiyile birlikte Nisa Suresi 3. Ayette *Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan cârîye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.*" buyrulmuş kadınlarla evlenmede sınırlama getirilmiştir.

Meselenin tarihî arka planına daha derinden bakıldığında çok evliliğin diğer dinlerde ve toplumlarda da görüldüğü bilinmektedir. Mesela Semavî dinlerden Musevilik hukukunda birden fazla kadınla evlenme imkanı tanınmış olsa da kadın açısından duygusal ve sosyal birtakım sakıncalar alimlerini meşgul etmiş ve nihayetinde hahamlar buna bir düzenleme ve sınırlama getirmiştir. (Altıntaş, 2011)

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ilk kez çok evliliğe 53 ve ya 54 yaşlarında geçmiştir. Bu evliliklerini gerçekleştirmesinde dinî, sosyal, ekonomik ve ahlakî birçok sebep bulunmaktadır. Çok evliliği sınırlayan Nisa Suresi 3. Ayet Medine döneminin sonlarında, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından iki yıl kadar öncesinde nazil olmuştur. Bu ayetten önce çok evlilik Arabistan'da hayat tarzı olarak devam etmekteydi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de Arabistan halkının örfü üzerine bu evlilikleri gerçekleştirmiştir. Kendi döneminde de dostlarından veya düşmanlarından herhangi birisi ona bu uygulamasından kaynaklı eleştiride bulunmamıştır. (Sarıçam, 2002: 288)

Elmalılı Hamdi Yazır yukarıda bahsi geçen ayetle ilgili erkekler için tecavüz zulmünden korumaya vesile olacağını, zina gibi günahlara düşmeye engel olacağını kadınların ise kimsesizlikten kurtulmuş olacağını ifade etmiştir. Bunun yanında adaleti muhafaza etmek gerektiği ve birine diğerinden fazla muamelede bulunmamak gerektiğini de eklemiştir. Ayetin devamında geçen *"haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan cariye alırsınız"* kısmıyla alakalı *"Adalet yapamayacağınızdan korkarsanız -ki bundan da korkmalısınız- o halde ancak bir kadın nikah ediniz. (فواحدة) "Cafer kıraatine göre ref'ile okunduğunda ise bir kadın kâfi"* anlamına geleceğini aktarmıştır. Yani bir kadınla nikahlanmanın adaletten sapmamak ve zulmetmemek adına daha elverişli olduğunu, bir kadının hakkını gözetmenin daha kolay olduğunu ayrıca bu cümleden fakruzarurete düşmemeniz için yani iktisadınız için daha uygun olduğu manasının da bulunduğunu ifade etmiştir. (Yazır, 1971: II, 1281-1282)

Çok evlilik hususunda en başta kadınlar arasında adaleti sağlama şartı getirilmiştir. Ancak bunun dışında başka şartlara da riayet etmek gerekmektedir. Bu şartlar şu şekilde maddelenebilir:

a) Erkek evlendiği kadınların ihtiyaçlarını karşılayabilecek maddî imkâna sahip bulunmalıdır. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: " Kişinin geçimlerini sağlamakla yükümlü olduğu kimselerin geçimlerini

sağlamaması, günah olarak kendisine yeter (Ebû Dâvûd, Sıla-i Rahîm, 46)

b) Kişi evlendiği eşlerine ve evlatlarına harama düşmeyecek imkân ve ortam sağlamakla yükümlüdür. Çünkü Allah Teâla Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve kendilerine emredileni yerine getiren melekler vardır.”

Müfessirler İslam'da bir erkeğin dört kadına kadar evlilik yapmasının neden caiz görüldüğüne dair nedenleri ortaya koymaya çalışmışlardır. Mesela savaşlarda erkek nüfus kadın nüfusuna oranla azalma göstermektedir. Bu durumda bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi kadınların da lehine olan bir durum olarak zikredilmiştir. (Şimşek, 2022: 294-295)

Bu hususta ileri sürülen bir diğer neden ise şu şekildedir: Bir insanın soyunun devam etmesini istemesi normal bir durumdur. Hanımı kısır olan kimse için ise iki yol vardır. Birincisi hanımını boşaması veya kısır olan hanımını boşamadan başka bir hanımla evlenmesidir. Bahsettiğimiz nedenleri ciddiye alanların bazıları bu şartlar ortada yoksa bir erkeğin birden fazla kadınla evliliğini caiz görmemektedir. Bu yüzden Osmanlı Devletinin son dönemlerinde hazırlanan Aile Kararnamesinde çok kadınla evliliği hakimin iznine bağlamıştır. Benzer bir uygulama Mısır medenî kanununda da gündeme getirilmektedir. (Şimşek, 2022: 294-295)

Hamdi Döndüren birden çok evlilik hususunda İslamiyetin gelişinden önce evlilikte sınırlama olmadığı için hem kadınların haklarının zâyî olduğunu hem de kadınlar arasında adaletin gözetilmediğini ifade etmiştir. Birden çok evliliğin diğer ismiyle taaddüd-i zevcât meselesinin İslamiyette bir emir değil ruhsat olduğuna temas etmiştir. Nisa suresinde bulunan konunun başında zikrettiğimiz 3. Ayetinde eşler arasında adaletin gözetilmesinin çok güç olmasından dolayı tek kadınla evliliğin özendirildiğine dikkat çekmiştir. Buradaki adaletin gözetilmesiyle kastedilenin geçimi sağlama, eşit vakit ayırma, ilgi gösterme gibi mevzularda zahiri adaleti sağlamaya çalışmaktır. Kalpte bulunan sevgi hususunda gizli adaleti sağlamak insan gücünü aşabilecek bir konudur. Zaten surenin devamında isteseler dahi buna güç yetiremeyecekleri bildirilmiştir. (Döndüren, 2020: II, 413-414)

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْلَمُوا بَيِّنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوهَا كَالْمُعَلَّفَةِ وَإِنْ ضَلُّوا فَانْتَفُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا

“Ne kadar üzerine düşseniz de kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz; bari birine bûsbütün kapılıp da diğerini askıda imiş gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir ve Allah'a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, engin rahmet sahibidir.” (Nisa Suresi 4/129)

Sonuç olarak diyebiliriz ki birden çok evlilik İslamiyetten önce özellikle Arap toplumunda itibarın, zenginliğin, soyluluğun bir sembolü olarak görülmekteydi. Kadınların erkekler ile eşit değere sahip olmadığı, pek çok haktan mahrum olduğu bir ortamda İslam kadınlar için özel hükümler getirerek hakkettiği

mevkiye yükseltmiştir. Bunun en bariz örneklerinden birisi de şüphesiz çok evliliğe sınırlama getirilmesidir. Hamdi Döndüren Ahkâmü'l-Kur'an adlı tefsirinde bu konuya temas etmiş ve sınırlamanın hikmetlerini aktarmıştır. Özet olarak burada kadının hakkının zayı olmasının önüne geçme maksadının bulunduğunu ifade etmiştir.

Kadının Miras Hissesi

Mirasla alakalı ayetler Uhud gazvesinden sonra Medine'de nazil olmuştur. Cahiliye zamanında ve İslam'ın ilk dönemlerinde Araplarda vefat eden kimsenin mirası yalnız eli silah tutan erkek akrabalarına giderdi. Kadınlar ile küçük çocuklar mirastan mahrum bırakılırdı. Hicretin üçüncü yılına kadar bu şekilde devam etmiştir. (Döndüren, 2020: II, 432-433)

Konuyla ilgili Cabir b. Abdullah'tan (r. anh.) şöyle nakledilmiştir: Sa'd b. Rabî' (r. anh.) Uhud'da şehid olunca erkek kardeşi mirasın tamamına el koymuş ve hanımı ile yetim kızlarına bir şey bırakmamıştır. Sa'd ise Medine'nin sayılı zenginleri arasında yer almaktaydı. Hicretten sonra Muhacir ile Ensar arasında Muâhât gerçekleştiğinde Abdurrahman b. Avf'ı (r. anh.) kardeş edinmiş ve servetinin yarısını kardeşine vermeyi teklif etmiştir. Ancak ticaret tecrübesi bulunan Abdurrahman (r. anh.) teklifi kabul etmeyerek çarşının yolunu göstermesini istemiştir. Bahsettiğimiz Sa'd'ın hanımı (r. anh.) Hz. Muhammed'e (s.a.v.) gelmiş ve iki kızının babasının Uhud'da şehit olduğunu, amcalarının ise bütün malları alıp kızlara bir şey bırakmadığını anlatmıştır. Devamında “ Bunlar ancak mal ile nikahlanır.” demiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) ise “ Bu hususta Allah hüküm verecektir.” buyurmuştur. Bunun üzerine miras hakkındaki ayetler nazil olmuştur. Allah Resûlü (s.a.v.) Sa'd'ın (r. anh.) kardeşini çağırması ve ardından “ Sa'd'ın iki kızına üçte iki, annelerine sekizde bir ver. Geri kalan kısım da senindir.” buyurmuştur. (Tirmizî, Ferâiz, 3)

Cabir b. Abdullah' tan (r. anh.) gelen rivâyete göre, ağır bir hastalığa yakalandığı zaman Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Ebubekir'le (r. anh.) ile Beni Seleme Yurdundaki evine ziyarete gelmişti. Cabir (r. anh.) “ Ey Allah'ın Resûlü, mirasçılara malımı nasıl bırakmamı emredersiniz? diye sordu. Hz. Muhammed (s.a.v.) soruya cevap vermemiş ardından Nisâ suresindeki mirasla ilgili ayetler nazil olmuştur. (Buhârî, Ferâiz, 14)

Kur'an-ı Kerim'de miras paylaşımının hangi usulle yapılması gerektiğine dair pek çok ayet nazil olmuştur. Bu ayetlerde farklı durumlara hâs açıklamalar getirilmiştir. Ahkâmü'l- Kur'an tefsiri sahibi Hamdi Döndüren, Nisa Suresi 7. Ayette geçmekte olan kadının, ebeveyn ve evlatların miras payları hususlarında dikkate değer yorumlar yapmıştır. Söz konusu ayette şöyle buyrulmaktadır:

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانُ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانُ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا

Anne babanın ve yakınların bıraktıklarından erkekler pay vardır; yine anne babanın ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da pay vardır; azından çoğundan, belli paydır.

Hamdi Döndüren bu ayetin kadınlara terekeden, erkeklerle eşit şekilde pay verilmesinin gerekliliğini ifade eden ilk genel ayet olduğunu ifade etmiştir. O günkü toplumda miras alamayan kadın, ana-baba ve çocuklar ile

eş, kardeş ve diğer yakınların miras paylarının bulunması gerektiği vurgulanmıştır. (Döndüren, 2020: 425)

Hamdi Döndüren, daha önce bahsi geçen sahabe Cabir b. Abdullah (r.anh) gibi ensardan Evs b. Sabit'in (r.anh) vefatını takiben benzer bir miras paylaşımı sorununu örnek vermiştir. Evs b. Sabit (r.anh) vefat ettiğinde malına iki erkek yeğeni el koymuş, üç kızına ve eşine ise bir şey bırakmamıştır. Hanımı Hz. Peygamber'e (s.a.v.) başvurduğunda Nisa suresi 7. Ayet nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu ayete göre miras bırakanın karısı ve kız çocuklarına miras bırakması gerektiğini söylediğinde Süveyd ve Arface (r.anhuma) “ Ey Allah'ın Resülü , bu kadının çocukları ne ata biner, ne zayıf düşmüş birine yardım edebilir, ne de bunların düşmana bir zararı dokunabilir.” Onların bu cevabı dönemin ataerkil toplum yapısı hakkında bize fikir vermektedir. Ayrıca Peygamberimiz (s.a.v.) devrindeki hukuk sisteminde kadın ile erkek arasındaki miras eşitliğinin gerçekleştirilememesinin sebebini ortaya koymaktadır. Bunun yanında Nisa suresi 11. Ve 12. ayetlerinde sadece bir kısım mirasçının ve paylarının belirtildiği ve gelişme yönünde değişime açık ve kalıcı olmayan hükümlerin neden “tavsiye” sözcüğü ile başladığını açıklayıcı vasıftadır. Mirasçıların kendi aralarında anlaşarak sulh ile kadınlara ait payları arttırmaları caiz ve mümkündür. (Döndüren, 2020: 425, 426)

İbnu'l- Arabî (r.aleyh) cahiliye devrinde miras paylaşımında kadın ve çocuk gibi toplumda zayıf görülen kimselere pay verilmediğini ve bunun büyük bir cahillik olduğunu ifade etmiştir. Halbuki vârislik yönünden küçük zayıf çocuklar güçlü kimselerden daha çok mal haketmektedir diyerek açıklamada bulunmuştur. (İbnu'l-Arabî, I, 426)

Konunun esas meselesi kadının miras payı üzerinden gerçekleşen tartışmalardır. Özellikle günümüzde ekonomik şartların değişimi, kadının çalışma hayatında geçmişe nazaran daha aktif rol alması ve Batılı oryantalistlerin İslam'a yönelik eleştirileri, karalama çalışmaları ve kadın-erkek eşitliğini vurgulayan düşünce akımları bu meselenin tartışma konusu olarak ön plana çıkmasında etkili olmuştur.

Tartışmaların odağında kız çocuğunun mirasta erkek çocuğunun hissesinin yarısı kadar pay alması yer almaktadır. Bazı kimselere bu durum ters gelmiş ve kadının aldığı payın daha fazla olması gerektiği düşünülmüştür. Hatta buradan kadına erkeğin yarısı kadar değer verildiği sonucuna varanlar dahi olmuştur.(Şimşek, 2022:299 ; Karaman ve Ark. 2020: II, 22-28) Söz konusu ayette şöyle buyrulmaktadır:

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ فَإِن كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ الْاثنَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِن كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدْسُ مِمَّا تَرَكَ إِن كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِن لَّمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَتْهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِن كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ الشُّدْسُ مِمَّنْ تَرَكَ وَصِيَّةٌ يُّوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٌ يُبَايَعُ الْاثنَاءُ وَابْنَاتُكُمْ لَا تَنزِرُونَ إِلَيْهِمْ أَقْرَبَ لَكُمْ نَفْسًا فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

“ Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder. (Mirasçılar) ikiden fazla kadın iseler bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, anne babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da anne babası ona vâris olmuşlarsa annesinin hakkı üçte birdir. Ölenin kardeşleri varsa annesinin payı, vasiyetten ve borçtan sonra altıda birdir. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda

bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş paylardır; şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.”

Şimşek kadına erkeğin yarısı kadar hisse verilmesinin değerle alakalı olmadığını düşünmektedir. Çünkü İslam kadına miras hakkının tanınmadığı bir topluma inmiştir. Aynı şekilde o dönemde yaşayan diğer toplumlarda da kadına miras verilmemekteydi. Bu sebeple değer yönünden bakıldığı zaman iddianın aksine İslam'ın kadına değer verdiği sonucuna ulaşılır. (Şimşek, 2022:300)

Elmalılı Hamdi Yazır, Nisa Suresi 11. ayette geçen يُوصِيكُمُ اللَّهُ ifadesini Allah Teâla emrediyor olarak beyan etmiştir. Ahkâmü'l- Kur'an tefsiri müellifi Hamdi Döndüren ise emir ve tavsiye ediyor diyerek ayet mealini vermiştir. Tavsiye sözcüğü ile başlamasının hükümlerin değişime açık olması yönüne işaret ettiğini önceki kısımlarda temas etmiştik. Fahreddin er-Razî ise “يُوصِيكُمُ” lafzının ulaştırmak, iletmek manalarına sahip bulunduğunu dolayısıyla ayette “öldükten sonra evlatlarınızın hukukunu ifâ etme husununu size iletir” anlamında kullanıldığına yer vermiştir.(Râzî, IX, 508)

Erkeğin mirastan neden daha fazla faydalandığı konusunda alimler, müfessirler ve fukaha benzer minvalde açıklamalar ortaya koymuştur. Bu şekilde gerçekleştirilen taksimatın adalet ve hakkaniyete uygun olduğunu düşünenler şöyle savunmuşlardır:

a) Geçmişten bu yana aile kurumunda görev dağılımı açısından bakıldığında ev geçimini sağlamak erkeğe yüklenmiştir. Hemen hemen bütün toplumlarda bu şekilde gözlenmiştir. Aynı durum İslam hukukunda da geçerli olup erkeğin sorumlulukları arasındadır. Kadının ise ekonomik bir sorumluluğu bulunmamaktadır.

b) Kadınlar erkeklere göre yarım pay almış olsa dahi kadının hissesinde kocasının ve diğerlerinin yararlanma ve tasarruf hakkı bulunmamaktadır. Kadın dilediği şekilde hissesini kullanabilmektedir. Bunun yanında düğün masrafı, mehir ve geçim temin erkeğin sorumluluğunda bulunduğu için bu paydan kadının da istifadesi mümkün olmaktadır.

c) Bütün hallerde kadının hissesi erkeğin yarısı kadar denilemez. Vefat edenin çocukları da varsa anne ve babası hayatta ise ikisinin de payı altıda birdir. Aralarında ayırım yapılmamıştır. Dede ve ninenin miras payında da eşitlik vardır. Ana bir kardeşler birden çok olduğu durumda mirasın üçte birini kadın-erkek eşit bir şekilde paylaşım yaparlar.

d) Meseleye yine ekonomik açıdan bakıldığında kadın boşandığı zaman iddet süresini beklerken dahi barınma, yeme-içme ve giyim kuşam gibi masrafları da eski kocasına ait bulunmaktadır. (Karaman ve Ark. 2020: II, 24-28; Şimşek, 2022: 301)

Şimşek konunun devamında kadının mirası hususunda İslam'a değil müslümanların uygulamalarına itiraz edilmesi gerektiğini, İslam aleminin her tarafında kadına miras hakkının ya hiç tanınmadığını ya da verildikten sonra geri alındığını ya da gasp edilme şeklinde bir gelenek ortaya konulduğunu zikrettikten sonra bu uygulamasının sorumluluğunun İslam değil ancak İslam'dan sapan Müslümanlar olduğunu ifade etmiştir. Şimşek, 2022: 301,302)

Sonuç olarak kadının miras payının erkeğe göre bazı hallerde daha az tutulmasının hikmetini müfessirler

toplumların genel hayat tarzıyla ilişkilendirmiştir ve bu noktada tutarlı açıklamalar getirilmiştir. Ancak Hamdi Döndüren'in günümüz şartlarında kadınların da iş hayatına aktif katılımının artması neticesinde bu payın arttırılabileceği tavsiyesini vermesi toplumsal bir meseleye çözüm sunma açısından önemli olmaktadır.

Hiz. İsa'nın Tekrar Yeryüzüne İnişi

Kıyamet alametleri arasında Hiz. Mehdî'nin ortaya çıkmasının ardından Hiz. İsa'nın da tekrar yeryüzüne ineceği zikredilmektedir. Hiz. İsa'nın kendi risalet döneminde Yahudiler kendisine inanmamış ve nihayetinde çarمیha germe hadisesi meydana gelmeden evvel Allah'ın onu göğe yükselttiğine inanılmaktadır. Fakat bu yükselmenin bedenen mi yoksa ruhen mi gerçekleştiği hususunda tartışmalar ortaya çıkmıştır. Hem Kur'an-ı Kerim hem de hadislerde bu konuyla bağlantılı deliller mevcuttur. Bu konu İslamî kaynaklarda "nüzul-ü İsa" olarak geçmektedir.

Hristiyanların kutsal kitaplarında da Hiz. İsa'nın tekrar yeryüzüne ineceğine dair bölümler mevcuttur. Onların inancına göre Hiz. İsa havarilerin gözü önünde semaya yükseltilmiş ve dünyanın sonuna doğru ikinci kez gelecektir. Onun gelişinden önce bazı alametler zuhur edecektir. Öncelikle milletler arasında çatışmalar ortaya çıkacak. Ardından kıtlıklar ve depremler gibi sıkıntılı olaylar meydana gelecektir. Bazı kimseler Mesihlik davası güdecek ve nihayetinde Hiz. İsa tekrardan yeryüzüne inecektir. (Harman, 2020: 465-472) Hristiyanlıktaki nüzul-ü İsa meselesinde çarمیha gerilme gerçekleşikten sonra göğe yükseltildiğine inanılmaktadır. (Eroğlu, 2019: 141) Kur'an-ı Kerim'de bu konunun nasıl ele alındığı ve çarمیha gerilme hakkındaki bilgiler ilerleyen kısımda ele alınacaktır.

Yahudilikte de İslamiyet ve Hristiyanlıktakine benzer bir inanış mevcuttur. Zamanında Babil ve Asurluların saldırılarına uğrayıp sürgüne gönderilen ve kutsal topraklarını kaybeden Yahudiler'de Hiz. Davut soyundan bir kurtarıcının geleceği inancı mevcuttur. Yahudiler Hiz. İsa'ya inanmadıkları için kutsal topraklarda tekrar hakim olmalarını sağlayacak ve bütün Yahudileri bir araya getirecek beklenin kimsenin Hiz. Davut'un soyundan olacağına inanmaktadırlar. Diğer inançlara benzer şekilde beklenen seçkin kimse gelmeden önce bazı alametler zuhur edecektir. Örf, adet ve ahlakın bozulması, baştaki yöneticilerin kötü oluşu, şiddet ve baskıların artması ve Kudüs'e saldırıların olması alametler arasında yer almaktadır. (Taşdemir, 2023: 193-194)

Kur'an-ı Kerim'de Nüzul-ü İsa

Kur'an-ı Kerim'in farklı kısımlarında nüzul-ü İsa konusuyla ilgili bilgiler mevcuttur. Bunları aşağı kısımda şöyle sıralayabiliriz:

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنِي مَتْوَفِيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمْ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ

Allah buyurmuştu ki: "Ey İsa! Ben seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim, seni o inkârcılardan arındıracağım ve sana tâbi olanları kıyamet gününe kadar inkâr edenlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte, ayrılığa düşüp durduğunuz hususlarda aranızda hükmü o zaman ben vereceğim." (Ali İmran Suresi, 3/ 55)

وَإِنَّهُ لَعَلَّمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرْنَ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

Bilin ki, o kıyamete ait bir bilgidir. Sakın ondan şüphe etmeyin ve bana tâbi olun. Bu dosdoğru yoldur. (Zuhur Suresi, 43/ 61)

وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَّيُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا

Allah elçisi Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük" demeleri yüzünden... Hâlbuki onu ne öldürdüler ne de çarمیha gerdiler; (başkası ona benzer kılındığı için) şüphe içine düşürdüler. Onun hakkında ihtilâfa düşenler bu konuda tam bir kararsızlık içindedirler. Bu hususta zanna uyma dışında hiçbir bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmemişlerdir. (Nisa Suresi, 4/157)

بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا

Bilâkis Allah onu kendine kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sahibidir. (Nisa Suresi, 4/158)

وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا

Doğduğum gün, öleceğim gün ve yeniden hayata döndürüleceğim gün esenlik benimle olacaktır." (Meryem Suresi 19/ 33)

Hamdi Döndüren, Hiz. İsa'nın Allah Teâla'nın bir ikramı neticesinde düşmanlarının elinden kurtulduğunu ve gizli bir şekilde başka bir ülkeye giderek normal hayatına devam ettiğini, vefatından sonra ruhunun Allah katında yüksek derecelere yükseldiğini ifade etmiştir. (Döndüren, 2020: III, 107)

Fahreddin Razi yukarıda verilen Nisa Suresi 157. Ayette Yahudilerin Hiz. İsa'yı öldürdüklerini zannetdiklerini ancak Allah Teâla'nın onları bu iddialarında yalanladığını ifade etmiştir. Ayrıca "Allah elçisi Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük" demelerinin küfre delalet ettiğini açıklamıştır. Kelamcıların da şöyle dediğini aktarır: "Yahudiler onu öldürmeye kastettiklerinde Allah onu semaya yükseltti. Yahudilerin reisleri avam tabakası arasında fitne meydana gelmesinden korktukları için bir insanı (rastgele) tutup öldürdüler, astılar ve İnsanlara Hiz. İsa'yı öldürmüş gibi hile yaptılar. İnsanlar da Mesih'i ancak ismen biliyordu. Çünkü Hiz. İsa insanlar arasında çok karışmayan birisiydi. (Râzî, XI, 260)

Begavî, Meâlimu't-Tenzil'inde Yahudilerin Hiz. İsa'yı bir evde hapsedtiklerini ve başına gözcü bıraktıklarını anlatmaktadır. Allah Teâla da gözcüyü Hiz. İsa'ya benzetti. Ardından gözcüyü öldürdüler, diyerek meseleye açıklama getirmiştir. Ayette geçen ihtilafa düşme ile kastedilenin Yahudilerin mi yoksa Hristiyanların mı onu katlettiği sorusudur. Onlardan bazıları da cesedi Hiz. İsa'nın cesedi değil dolayısıyla onu öldürmedik demiştir. (Ebû Muhammed el-Beğavî, 1417/1997: II, 307)

Elmalılı Hamdi Yazır'a göre Allah'ın Resülü Hiz. İsa'yı katlettik demeleri onun risalet vasfıyla alay etme ve (kendi yaptıklarıyla) iftihar etmeleridir. Bu sebeple Allah onları zillete düçar ederek belalarını vermiştir. Gerçekte onu katlemediler. Elmalılı Hamdi Yazır şüpheye düşürülmelerinden maksadın Hiz. İsa gibi gösterilmesi olduğunu ifade etmiştir. Devamında Hiz. İsa'nın göğe yükseltilmesi ve öncesi hakkında ileri sürülen rivayetlere değinmiş ve bu rivayetlerin birbiri ile çeliştiğini dolayısıyla delil getire açısından sahih olmadıklarını açıklamıştır. (Yazır, III, 1517)

Hamdi Döndüren'in önceki tefsir alimlerinden farklı olarak Yahudilerin çarمیha germe teşebbüsünden kurtulup uzaklaşarak bir süre daha normal dünya hayatına

devam ettiği kanaatini taşıdığını görmekteyiz. Diğer yer verdiğimiz müfessirlerin ise net bir kanaat ortaya koymadığını dolayısıyla Hz. İsa'nın göğe yükselmesi hadisesinin mahiyeti hususunda bir ittifakın bulunmadığını söyleyebilmekteyiz.

Sonuç

İnsanoğlunun temel yaratılış gayesi Allah'a kulluktur. Hem dünyevî hem de uhrevî saadetin yolu Allah Teâla'nın peygamberleri aracılığıyla ulaştırdığı hükümleri bilmek ve hayata tatbik etmekten geçmektedir. Bunun için de helali haramdan doğruyu yanlıştan güzel olan davranışları diğerlerinden ayırt edebilmek önemli ve gereklidir.

Zamanın ilerleyişi ve şartların değişimi ile karşımıza çözüm bekleyen yeni meseleler ortaya çıkmaktadır. İslam alimleri bu meselelere Kur'an ve sünnet ekseninde cevap aramaya çalışmıştır. Özellikle Batı'daki ilmî, içtimâî ve ekonomik gelişmeler İslam dünyasını da etkilemiştir. Bu gelişmeler neticesinde dinî konularda da yeni sorular akıllara gelmiştir. Bunlar arasında peygamberlerin hayatları hakkında, fikhî konularda ve özellikle kadın haklarının ön plana çıkarılmasıyla kadınlarla ilgili hükümlerde daha çok yeni tartışma mevzuları ortaya çıkmıştır.

Yakın dönemde yazılan Prof. Dr. Hamdi Döndüren'e ait fikhî ağırlıklı bir tefsir olan Ahkâmü'l-Kur'an da güncel pek çok konuya temas edilmiştir. Eserdeki bütün günümüze yönelik konuları ele almak makalenin sınırını aşacağından dolayı belli başlı ön plana çıkan konulara yer vermeyi tercih ettik. Tefsir oldukça hacimli olmasından dolayı bu tarz konular geniş bir şekilde yer almıştır. Özellikle yeni ilmî gelişmeler ışığında ayetlere yorumlar getirilmiştir. Tabiat ile ilgili fizik, kimya, biyoloji, astronomi vb. bilim dallarının verilerinden yararlanılmıştır. Hristiyan ve Yahudilerin kutsal kitaplarında yer alan Müslümanları da ilgilendiren hususlarda karşılaştırma yolunu tercih etmiş ve Kitab-ı Mukaddes'ten alıntılar yapmıştır.

Güncel dinî meseleleri ele alırken toplumun halihazırda içinde bulunduğu şartları da dikkate alarak yorumlamalar yapmıştır. Bazı noktalarda tefsir geleneğini tasdik ederken gerekli kısımlarda yeni anlayışlar ortaya koyabilmiştir. Kur'an-ı Kerim'i çağın insanına anlatma ve aktarma ile

ayetlerin temel gayelerini ortaya koyma açılarından faydalı bilgiler sunmuştur.

Kaynaklar

- Ali, K. Öğüt, S. "Çok Evlilik", (1993) TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul.
- Altıntaş, Y. (2011). Musevilik'te Dinsel Kurallar ve Gelenekler Çerçevesinde Ailenin Kuruluşu ve Ailede Roller. *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 12.
- Buhârî, E. 'Abdullâh Muhammed b. İsmâil (1422). *El-Câmi 'u's-şahîh* (1-9). Dâru Tavki'n-Necât.
- Cerrahoğlu, İ. (2010) Tefsir Tarihi, 5. Baskı, Fecr Yayınları, Ankara.
- Çınar, M. (2020) Sistematik Kelam, (Ed. Mehmet Evkuran) 2. Baskı, Bilay Yayınları, Ankara.
- Demirci, M. (2018) Günümüz Tefsir Problemleri, 2. Baskı, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Ebü Dâvûd, S. b. el-Eş'âs es-Sicistânî. (2009). *Sunenu Ebi Dâvûd* (1-7). Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyye.
- Ebü Muhammed el-Beğavî, el-Hüseyn b. el-Ferrâ'. (1417/1997). *Me'âlimu't-Tenzil fi Tefsiri'l-Kur'an* (1-8). Dâru Taybe.
- Eroğlu, A. (2019). Dinler Tarihi El Kitabı, (Ed: Adam, B.) Grafiker Yayınları, Ankara.
- Harman, Ö.F. (2020) "İsâ Maddesi", TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl. Mükerrrem b. 'Alî Cemaleddin er-Ruveyfî'î. (1414/1993). *Lisân'l-'Arab* (1-15). Dâru Şâdir.
- İbnu'l-Arabî, (2003/1424). Ahkâmü'l-Kur'an, 3. Baskı, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Karaman, H. ve ark. (2020) Kur'an Yolu Tefsiri, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.
- Râzî, E. 'Abdillâh Muhammed. b. Ömer. b. Hasan b. Hüseyin et-Temimî. (1420). *Mefâtihu'l-Ğayb*. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Şimşek, M. S. (2022) Günümüz Tefsir Problemleri, 18. Baskı, Hikmetevi Yayınları, İstanbul.
- Tirmizî, E. 'İsâ M. b. 'İsâ et-. (1395/1975). *Sunenu't-Tirmizî* (1-5). Şirketu Muşafâ'l-Bâbi'l-Halebî.
- Tümer, G. (1994). Din (Genel Olarak Din). İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 9, ss. 312-320). TDV Yayınları.
- Yazır, M.H. (1971) Hak Dini Kur'an Dili, 3. Baskı, Eser Kitabevi, İstanbul.